

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1967

Cilt : XV

Yayın Komisyonu :

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN, *Dekan*

Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, *Başkan*

Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Prof. M. Tayyib OKIÇ

Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

Doç. Dr. Bahriye ÜÇOK

Mustafa FAYDA, *Sekreter*

Yıl : 1967

Cilt : XV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

№ : 27

1967 : 17

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARİHİNDEN YERİNE KURULAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ .1968

İ Ç İ N D E K İ L E R

Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Seyyid 'Aziz Mahmud Hudâyi</i> ..	1
Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>I. Goldziher'in Hâdisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi</i>	43
—, <i>Mevzû Hadislerin Zuhuru</i>	57
Doç. Dr. Necati ÖNER, <i>Klasik Mantukta Modalite</i>	69
Doç. Dr. Cavit SUNAR, <i>Heraklit ve Oluş Meselesi</i>	87
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>'Abdurrazzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri</i>	99
—, <i>Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmiyen Yeni Bir Eseri</i>	113
Osman KESKİOĞLU, <i>Türkiye'de Matbaa Te'sisi ve Mushaf Basımı</i>	121
Doç. Dr. Yaşar KUTLUAY, <i>İbâdilere Ait Bazı Metinler</i>	141
Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbn Bâcce ve Felsefesi</i>	151
Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslâmda Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)</i>	155
Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, <i>Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi</i>	173
Doç. Dr. Katherina MOMMSEN, Çev. Beyza MAKSUDOĞLU, <i>Goethe ve İslâm</i>	187
<u>Kitap Tanıtma ve Tenkitleri:</u>	
<i>The Kurrah Papyri from Aphrodito in the İnstitute (Dr. Hüseyin Atay)</i>	213

—, <i>The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development With a full Description of the Kuran Manuscriptis in the Orientale Institute</i>	219
—, <i>Studies in Arabic Papyri I</i>	
<i>al-Arab fi Hazaratihim ve Sakafetihim ila Ahiri'l-Asri'ul-Emeviyyi</i> (Mustafa Fayda)	225

Kitap Tanıtma ve Tenkitleri

Nabia Abbot, *The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute*, The University of Chicago Press, 1938.

Dr. Nabia Abbot ile Şikago Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde tanıştım. Arasıra görüştüğümüzde, bana, Kuran Kerim, Hadis Şerif'e ve Arap edebiyatına ait kartonlara iliştirmiş olduğu, üzeri yazılı deri parçalarını ve ufanmış, kırılmış papirüz kâğıtlarının kutularını gösterir ve çalıştığı konu hakkında bilgi verirdi. Irak Araplarından olup Birinci Dünya Savaşında memlektinden ayrılmıştır. Dr. Nabia Abbot yaşlı ve oldukça yorgun gözükmekte olup ince bünyeli ve orta boyludur. Çalıştığı konu ve verdiği eserler bir ömür vermeyince insana bir şey vermeyen cinstendir. Gerçekten her ilim dalı öyledir. İnsan bütün varlığını vermeyince bir parmak basacak kadar yer kendisine verilmez. Nabia Abbot'un burada dört eserini tanıtacağız. Bu eserler birbirini tamamlayan tek konuda eserlerdir. Bunun için biri bir kimseye lâzımsa ötekiler de ona lâzımdır. İki eskiden basılmış olmalarına rağmen bazı ilgili kimselerin son eserini duydukları halde, ki bu eskilerin bir devamıdır, öncekiler ellerine geçmemiş veya gözlerinden kaçmış olabilir. Eskilerin nüshaları bitmiş olduğundan, onların da tanıtılmalarının aynı konuyla ilgilenen kimseleri memnun edeceğine kaniyiz.

Yukarda adını ve basılış tarihini verdiğimiz eser yüz bir sayfa esas kitap olup baş tarafında XI ve XII sayfaları kaynak eserlerin kısaltılmalarına dair, ve XIII den XVII'e kadar ki sayfalar da bibliyografyaya ayrılmış ve sonuna dört levha Arapça fotokopi ilâve edilmiştir.

Eserin planı şöyledir:

1- Giriş

a) Tarihi özet: 1 - 5 sayfaları arasındaki bu konuda yazar on sekizinci Asırda Batıda başlayan "papyrology" papirüscülük, papirus incelemesinin, ilk anda beşinci ile onuncu asırlardaki Latin yazmaları üzerinde iken, on doku-

zuncu asırda Menphiste milattan önce ikinci yüz yıla ait bazı dökümanların bulunmasıyla 1877 de Mısırdaki keşiflerle papirüs çağının başladığını zikrediyor. Bu umumi papirüscülükten sonra Arap papirüscülüğünün C. H. Becker (1906) ve A. Grohmann (1924) tarafından yapılan neştiyatla artık önemli bir konu oldüğünün ortaya çıktığını ve Arapça papirüscülüğün en büyük buluşunun "Kum Aphrodito" papirüslerinin bulunmasının olduğunu ileri sürüyor. T. Graft'ın muhafaza ettiği on bin parçanın altı dilde ve üç bin parçanın Arapça olduğu kaydediliyor. Viyanada 1885 yılında ancak dört bin parça varken 1922 yılında iftihar edilecek bir sayı olan 18274 parçaya çıkmıştı.

b) Aphrodito Papyri: 5- 9 sayfalarında Aphrodito'nun yukarı Mısırdaki bulunduğunu, yeni adının Kum İşkav olduğunu Roma ve Bizanslılar ve Arapların ilk devrindeki önemli durumundan bahsettikten sonra, 1901 yılında ziraatla geçinen dört bin nüfuslu bir köy iken köylülerin mezarlık kenarında yaptıkları kazı esnasında oldukça büyük bir küme papirüs 'e raslanmış olduklarını, muhtar (umde) kendi hissesini götürüp satınca, hükümetin işle ilgilenmekte olduğunu gören köylüler kendilerinkileri gizlemiş ve bazan da gömmüş olduklarını, sonra elaltından Kahireye götürüp sattıklarını ve böylece bunların Amerikaya ve Avrupaya gitmeğe yol bulmuş olduklarını açıklıyor. Aphrodito papirüsleri Yunanca - Arapça ve Kıptça olup resmi muhabere ve vergi tescillerine dair olduklarını hieri doksan ile doksan altı, miladî yedi yüz dokuz ile yedi yüz ön dört yıllarında vali olan Kurra b. Şerik zamanından kalmadığını zikreder.

c) State Bureaus - Divan : 10 - 16 sayfaları arasındaki bu bölümde yazının müslümanlar arasındaki rolüne, (hz.) Ömer zamanında askeri sicil anlamında olan divan teşkilatının kurulduğunu ve yerli dillerin devlet dili yanında resmi olarak kullanıldığını, Yunanca - Arapça, ve Kıptça - Arapça yazmalardan sonra sırf Arapçaya geçildiğini, ve henüz elde bulunan Yunanca - Arapça papirüsün hieri yirmi iki yılına ait olduğunu açıkladıktan sonra divana ve postacılarına verilen öneme değiniyor.

d) Yazı malzemeleri: 16 - 24 sayfalarında, eski ve orta çağda yazı vasıtalarının Araplar tarafından da bilindiği, özellikle papirüsün nasıl yapıldığına dair kısa da olsa teknik bilgi verdikten sonra, fiyatlı olduğu ve İslâmiyetin doğuşuna kadar papirüsün önemli bir yeri bulunmadığı, Kuran Kerimin papirüse yazılı olarak Cibril tarafından indirildiğine dair olan hikâyeye değinir ve Avca el-Hafir'de bulunan büyük miktardaki papirüs arasında 54 - 55 hieri ve 674 miladî tarihli beş parça Arapça - Yunanca Gazze şehri ile ilgili

vergi senetlerinin bulunduğunu, anlatır, ve sonraki devirlerde papirüsün nelerde kullanıldığına kısaca temas eder.

e) Kalem: 24 - 26 sayfalarında kullanılan kamaş kalem ve onun kesilmesinin bir sanat olduğunu anlatır v iyi kamaş büyüten yerleri zikreder.

f) Mürekkebi: 26 - 27 sayfalarında Kurra papirüsünde kullanılan mürekkebi ve mürekkebi hakkında kısa bilgi verir.

g) Mühür: 27 - 33 de mühürün Arabistana girme zamanı bilinmediği halde İslamiyetin doğuşunda bilindiğini söyledikten sonra mühürün taşıdığı iki önemli manaya yer verir: Biri mühürlenmiş olan yazının önemini bildirmek, öbürü de kendisine yazı yazılan kimseye değer vermektir. Bunun için (hz.) Muhammedin Bizanslılar tarafından mektubuna değer verilmesini sağlamak amacıyla mektubunu mühürlediğine değinmiş ve mühürün anlaşılarda ve her önemli işte kullanıldığını, mühürlerin üzerindeki yazılara ve bazan da bulunan resimlerin ne olduğuna dokunuyor.

h) Yazı: Alfabe: 33 - 39 arap alfabesini incelemenin yerinin burası olmadığını kaydetmekle beraber Kurra papirüsleriyle ilgili olarak dokunmadan geçemeyeceğini beyandan sonra, Hicaz yazısının Nabatlılardan geliştiği ve onu Kûfi ile karşılaştırarak harflerin nasıl yazıldığını açıklar.

I- Şekil, üslub, imla : 39 - 41, burada konulara ve şahıslara göre yazıların nasıl başladığını anlatır.

II- Oriental Institute'de bulunan Kurra Papirüsleri: 42-56, burada, kitabın sonuna koyduğu birer sayfalık beş yazmayı önce tanıtıyor. Arapça metni İngilizce tercümesiyle birlikte verdikten sonra üzerlerinde fikirlerini açıklıyor.

III- Burada Mısır valisi Kurrah b. Şerik'in biyografisi verilmektedir. 57 - 70.

IV- Tarihi bir İnceleme ve Tercüme : 70 - 89, bu bölümde Bizanslıların son devrinde Mısırın durumunu ve İslâm işgalinden sonraki durumunu anlatır. İlk Arap idaresi (89 - 101): Devletin mali kaynaklarından zekât, cizye haraç ve bunların ilk asırlardaki tatbikatlarından bahsedilmektedir.

Eser, bu zikrettiğimiz hususlarda bir anahtar ve başlangıç çalışma tarzlarına örnek olabilir.

Nabia Abbot, *The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development with a full Description of the Kuran Manuscripts in the Oriental Institute*, The University of Chicago Press, 1939.

Adından da anlaşılacağı gibi bu eser İslâm'da önemli bir konuya hasredilmiştir. Kısaca "Kuzey Arap Yazısının Doğuşu ve Onun Kuranla İlgili Gelişmesi" adını taşıyan bu eserin yapımı şöyledir:

- I- Neşreden müessese ve idarecileri
- III- Kitabın tam adı
- V- Neşreden müessese, kitabın ve müellifin adları ile basan matbaa
- VII- Başkası tarafından kısa bir sunuş
- IX- Müellifin kendi kısa önsözü
- XI- İçindekiler
- XIII- Levha ve haritalar listesi
- XV-XXII- Kısaltmalar ve bibliyografya

I

Kuzey Arap Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi 1-16

Yazar, Arap yarım adasının kuzeyinde kurulan Nabatî devletinin kullanmış olduğu ve kendi adını taşıyan alfabesinin iki devreden geçtiğini anlatır. Bu arada tarihi olayları birbirine bağlamayı ihmal etmez. 250, 328, 512. 568 miladî tarihlerini taşıyan yazma ve yazıların bulunduğunu anlatıyor. Bunların dillerinin Yunanca - Süryanca - Arapça ve karışık olduğunu ilâve ediyor. İslamdan az önce Arabistanda yetişen şairlerin yazıyı kullandıklarını ve artık yazıp okumanın, bilhassa Hirede Yüksek tabaka arasında, Arapça - Farsça mütercimler tarafından bilindiğini misalleriyle anlatmakta ve bunların tarihi olaylarla olan bağlılığına temas etmektedir. Bu arada ilk İslâm paralarının bize kadar gelmiş olanlarına da örnekler vermektedir. Hicri yirmiden kalma, üzerlerine "Lailahe İllah" veya "Bismillah" yazılı paraların en orijinalinin (Hz) Ali zamanında (H. 40) kalanı olduğunu söyler.

II

Özel Yazıların Tekâmülü Ve İlk Kuran Yazıları: 17 - 44

Araplar arasında kullanılan yazı çeşitlerinin, özellikle İslâmiyetten sonra Mekke, Medine, Küfe ve Basra olmak üzere dört tip olduğunu, fakat çoğunun

aralarındaki ayrıntılarının başkalarına benzetilerek çıkarıldığını, onlardan kalma örnek bulunmadığını, Mekke tipinin Küfeye tesir ettiğini ve Küfe yazısının Kuran yazısı olarak ün saldıığını, (Hz.) Osmanın yazdığı Kuranın yazı tipinin bilinmediğini, Küfenin de çeşitlerine temas ederek anlatmaktadır. Başlangıçta Süryan tipinin tesirini ve sonradan Süryanların da Arapların tesirinde kaldığını söyler. Küfe yazısı yanlış olarak ilk Kuran yazmalarına denmiştir. Oysa en eski Kuran nüshaları içinde Mekke tipi yazıda bir çok nüshalar olduğunu ve bunların en güzel örneklerinden birinin Hartford Theological Seminary kütüphanesinde bulunan Kuran yazmasıdır, der. Çabuk ve harfleri uzatarak yazılan ilk yazı tiplerinden olan meşk'ten de bahsetmekte ve kaidelelerini örnekleriyle açıklamaktadır. Kitabın sonundaki altıncı levha ile de ikinci hicri asırdan kalma meşk ile yazılmış bir Kuran parçası vermektedir. Muhakkak denilen yazı tipinin de önemli ve özel bir tip olduğunu ve Irakta geliştiğini, Irakta gelişen ve kâğıt üzerine yazıldığı için Varrakî adını alan yazının malzemesini satana verrak (kâğıtçı) dendiğini ve kâğıdın Semerkanttan getirildiğini, buna mukabil Mısırın papirüs kullandığını anlatır. Sonra, Celil, Tumar el-Kebir, Nısf el Sekıl, Sülüs el-Kebir, Tevki, Rika', Nesh, Mudevver, Mustakım gibi yazı çeşitlerini açıklar ve İbn Mukle'nin (272-328), ki Muktedir, Kahir ve Radı'nın veziri idi, mudevver yazının mucidi olduğunu zikreder. İlk devirlerde harfleri birbirinden ayırt etmek için kullanılan işaretlere temas ederek bugünkü hareke ve noktalardan pek farklı olduğunu gösterir. Hareke ve diğer işaretlerin kimler tarafından konulduğunu zikretmekte ve Mağrib yazısına da yer vermektedir.

III

Yazılı Bir Belge Olarak Kuran-ı Kerim

Bu konuda önce kaynakların tesbitini yapar ve onları sınıflara ayırır. Müslüman kaynakları üç, ve İslâmi olmayan kaynakları iki kategoride göz önünde bulundurur. (Hz) Peygamberin okuyup yazmayı bilip bilmediğini tartışan İslâmi olan ve olmayan kaynaklara göre ele alır. Kuran'ı Kerimin yazılmasına dair olan çeşitli görüşleri karşılaştırdıktan sonra (Hz) Osmanın Kuranı tekrar istinsah etmesinden önce yazma Kuran bulunduğuna, bazı surelerin başlarında bulunan harflerin muhafaza edilmesini delil göstermektedir. Bu harfler hakkında müslüman olan ve olmayanlar arasında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu harflere dair görüşler ne olursa olsun, onların Kurandan olduğu kabul edilmiş olur ki, bu da müslümanların onları peygamberden

almış oldukları gibi muhafza etmiş olduklarını gösterir. Bu ise, sonradan her kesin kendi keyfine göre Kurana istediğini ekleyip istediğini çıkardığını red eder., der. İslâmiyetin doğuşunda kullanılan yazı malzemelerine değinmekte ve bunların bir kısmının Kuranda zikredildiğini, meselâ Kuranda geçen kıstas'n papirüs, rakk'ın parşömen olduğunu söylemektedir. Kuranın büyük harflerle yazılmasına, güzel cilt yapılmasına ve camilere vakf olarak verilmesine de değinir.

IV

Chicago Üniversitesi Oriental Enstitüsündeki Kuran Yazmaları: 59-91

Burada on beş parşömen folyo (bir defa bükülen geniş tabaka kâğıt) ve iki parça halinde (fragment) bulunup, hicri birinci asrın ikinci yarısından dördüncü asra kadar değıştiğı, parşömenlerin harab bir durumda olduğı, çok defa sayfanın hacmi ve satır sayısı bilinemeyecek şekilde bulunduğudunu kaydeder. Uyguladığı metod kısaca şöyledir: a) Önce parşömenin hacmini ve umumi durumunu inceliyor. b) Metinde zor okunan kelimeleri muhteva bakımından ele alıyor. c) Yazı çeşidini inceliyor ve harflerin yazılışını kontrol ediyor. d) Süs, ve metin taksimini inceliyor. Oriental Enstitüde ayrıca onbeş kâğıt Kuran yazması bulunduğunu, birinin kuzey Afrikadan , ikisinin İrandan ve geri kalanların da Mısırdaki Kölemenler devrinden kalma olduğunu (784 - 923) zikreder. Kölemenleri Kuran yazma ve vakfetme yönünden övgüsünü görünce, artık anadoludaki Türklerin (Selçuk ve Osmanlılar) yaptıklarının da bu gibi eserlerle ilmi olarak ortaya konma zamanının geldiğine kani oldum. Yukarıda zikredilen dört bentlik metodun yanında tarihini inceleme, semboller ve işaretleri okuma, son ilaveler, ciltleme ve vakf gibi konular da incelenmiş, fakat, bunlar hepsine tatbik edilmemiştir. Afrika nüshalarının en eskileri 5 - 6 cı asra aittir. 95 - 103 sayfaları indekstir. Bundan sonra levhalara geçmektedir. Özellikle beşinci levha bugünkü Arap harflerinin on iki yazı değışiminden nasıl meydana geldiğini gösteriyor. Kitabın sonunda 33 sayfalık levhalar vardır ki, kitabın içinde geçen yazmanların fotokopileridir. Eser gerçekten iyi işlenmiş, eski yazmaları neşretme veya inceleme hususunda örnek alınacak yönleri ve yöntemleri vardır.